

közelebb juttathat egy régi szöveg megértéséhez, hozzájárulhat a teljes szövegkörnyezet feltárásához. A szöveg aszcendens módszerű nyelvi vizsgálata történeti dialektológiai, nyelvjárástörténeti megállapításokhoz vezethet; az egykori, eddig még nem vizsgált levéltári források hangtani, alaktani, mondattani és szótani adatai hozzájárulhatnak régi magyar nyelvünkről alkotott eddigi tudásunk gyarapításához.

A mondattan kiváló oktatásáért és a biztatásért szeretném köszönetemet kifejezni Raisz Rózsa tanárnőnek születésnapján további eredményes, szép éveket kívánva.

Irodalom

- Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–IV. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Borovszky Samu (szerk.) 1911.¹ és 1988². *Nógrád vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Budapest.
- Burián János (szerk.) é. n. *Latin-magyar szótár*. Franklin Társulat. Budapest.
- Gréczi-Zsoldos Enikő 2007. *Nógrád vármegye nyelve a XVII. században*. Nógrád Megyei Levéltár. Salgótarján.
- Nagy Iván 1857–1868. *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I–XII. Pest.
- Papp László 1956. *Az északkeleti nyelvjárásterület a XVI. században*. In: Bárczi Géza–Benkő Loránd (szerk.) 1956. *Emlékkönyv Pais Dezső 70. születésnapjára*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 466–72.
- Révay Valéria 1999. Adalékok az északkeleti nyelvjárás XVII. századi történetéhez: *Magyar Nyelvjárások* 36. 95–106.
- Szathmári István 1968. *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Szinnyei József 1891–1914. *Magyar írók élete és munkái*. Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése. Budapest.
- http://www.enc.hu/lenciklopedia/fogalmi/torttud_magy/thokoly-felkeles.htm

Heltainé Nagy Erzsébet

A virágnyelvről – különös tekintettel a rózsára

Bevezetés. *Virágok beszéde*, vagy általánosabb értelemben vett *képletes beszéd*, rejtett üzenet a virágnyelv? Esetleg a mai életformából kiszorult, valamiféle romantikus *közvetítő nyelv*? Tulajdonképpen mindhárom, és mindhárom hasz-

nálatti köre halványulóban van. A virágnyelv tehát visszaszorulóban él a mai általános nyelvhasználatban. A téma viszont, akár története, akár pszicholingvisztikai és szociolingvisztikai vonatkozásai miatt ma is érdeklődésre tarthat számot. Legalább egy vázlatos áttekintés erejéig érdemes felidézni ennek az elfeledett titkos nyelvnek a történetét, különös tekintettel ezúttal egyik legősibb elemére, a rózsára.

1. Mi a virágnyelv? Mit jelent maga a szó? A magyar értelmező kéziszótár szerint a *virágnyelv*: 1. *kiv.* Szerelmi közlésnek – hagyomány szerint – valamely virággal vagy nevével való kifejezése. 2. Óvatosságból, tapintatból használt, jelképes kifejezésmód. *Ne beszélj virágnyelven!* (ÉKsz). S mindjárt érdemes hozzátenni: az 1. jelentés már a szótár 1. kiadásában, 1972-ben is a *kiv.*, vagyis *kiveszőben* stílusminősítést kapta.

1.1. A *virágnyelv* – ezt pedig már a TESz. adataiból tudjuk – német mintára alkotott tükörszó, a német *Blumensprache* szó szerinti megfelelője. Más nyelvek hasonló elnevezéseiben is él ez a szókapcsolat, például az angolban *language of flowers* formában. De a franciában és az olaszban ugyancsak használatos a 'virágok nyelve' szerkezet megfelelője.

1.2. A *virágnyelv* hallatán azonnal felidéződik az a pozitív, a *virág* szóval összefüggő jelentéskör és hangulat, amelyet gyakori szókapcsolataink, szólásaink is őriznek: *élete virágjában; aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet.* Eszünkbe jut Petőfi szállóigévé vált sora: *Elhull a virág, eliramlik az élet.*

Majd pedig sorjáznak a népdalokból ismerős virágos sorok, kezdő- és záróképek. Íme közülük néhány: *Tavaszi szél vizet áraszt, virágom, virágom; Ne menj rózsám a tarlóra, / Mert gyenge vagy a sarlóra, / Ej, haj, rózsám violám; Fehér liliomszál, ugorj a Dunába.* Vagy még beszédesebb a teljesebb szöveg: *Hej tulipán, tulipán, / Teljes szekfű szarkaláb, / Tele kertem zsályával, / Szerellemnek lángjával. / Gyere kislány szedjük le, / Vidd a város végére, / Add oda egy legénynek, / István nevezetűnek.*

1.3. Még ha most nem is vállalkozunk a képek részletes magyarázatára, azt mindenki érti vagy legalábbis sejti, hogy a valaha hétköznapi, természetes nyelvhasználat bennük mára szimbolikussá, jelképivé vált: a természeti képek, a virágok szerelmi üzenetek, szerelmi közlések (is). Örömet, bánatot jelenítenek meg természetes, ugyanakkor ma már költői nyelven, olyanon, amelyet a közös nyelvet beszélők szó szerint is, jelképesen is értettek, értenek: *Megkötöm lovamat piros almafához, / Megkötöm szívemet gyöngye violámhoz, / Lovamat eloldom, mikor a hold jön fel, / De tőled violám (rózsám) csak a halál old el.* A virágnevek – miként itt a *gyöngye viola* és a *rózsám* – mindig a lányra, a nőre, a szeretett lényre vonatkoznak. Így van ez olyankor is, amikor hétköznapiabb növények jelenítik meg a szerelemvágát: *Fehér bokor babvirág, Ne jöjj hozzám napvilág! / Jere este, szürkületbe, Hadd üljek az öledbe!*

1.4. A virágnyelv fogalmkörébe a virágokkal kapcsolatos szerelmi szimbolika feltétlenül beletartozik. Az itt említett példák is utalnak a virágnyelvnek a lényegére, arra ugyanis, hogy a *virágnyelv* olyan jelképes kifejezőmód, amely a virágok színét, illatát, tapintását – mondhatjuk tapasztalati jelentését – azonosítja, hasonlítja vagy közös érzetekbe hozza az alapvető emberi érzésekkel, érzelmekkel, mindenekelőtt a szerelemmel, a nőiességgel. A virágok metaforikus vagy metonimikus összetett jelentésköre a népköltészetben is és a virágszimbolikában is ezen a kognitív mozzanaton alapul.

2. A virágnyelv vázlatos története. A virágnyelv valaha virágzó titkos jelbeszéd volt. Elkülönült, önálló nyelvi réteg, a szerelmi kapcsolatteremtés széles körben ismert kommunikációs formája. Miért volt rá szükség? Ugyanazért, mint bármilyen más, titkos nyelvre: elrejteni valamit a beavatatlanok előtt, titokban tartani valamit, jelezni az összetartozást, és – szórakozni, szórakoztatni magunkat, másokat. Ugyanazok a funkciói tehát, mint bármely más titkos vagy rejtett nyelveknek, például a tolvajnyelvnek, a madárnyelvnek, vagy manapság a szlengnek. Ez a titkos jelbeszédjelentés őrződött meg máig a *ne beszélj virágnyelven!* felszólításban.

2.1. Ez a titkos nyelv a növényvilág, a virágok ősi szimbolikáján alapult, koronként és kultúránként nagyon sokféle volt. Azt is mondhatjuk, hogy ez a nyelv is, – miként a mai értelemben vett rétegnyelvek – változatokban, dialektusokban élt; nemcsak *virágnyelvről*, hanem *virágnyelvekről* beszélhetünk tehát. Ez a nyelv formákra, színekre, mozdulatokra épült. Azok is el tudták sajátítani és sikeresen alkalmazni, akik például a retorikában, a beszédben nem jeleskedtek. Ezzel a nyelvvel hódítani lehetett, érzelmeket, vágyakat, hangulatokat közvetíteni – úgy, hogy csak az értse, akinek a hódítás, az üzenet szól. Alapja a virágok hagyományozódott „jelentése”, szimbolikája volt. Mindenekelőtt olyanoké, mint a *rózsa*, a *liliom*, a *tulipán*, a *viola*, a *szegfű*, az *orgona*. De további kerti növények és az erdő-mező virágai is részt vettek ebben a szimbolikában: a *kankalin*, *rozmarin*, *csalán*, *büdöske*, *csombor*, *kövirózsa* stb.

2.2. A magyar virágnyelv története is jól mutatja, hogy akkor keletkezett, és addig volt élő ez a titkos nyelv, amíg a fiatalságnak erre szüksége volt. 1931-ben jelent meg Rapaics Raymund összefoglalója, *A magyar virágnyelv*, melyben már akkor múlt időben beszélt a virágnyelvről: „Száz éve, hogy a virágnyelv elindult hódító útjára... Nem volt az más, mint a szabadságra és függetlenségre törekvő fiatalság első rohama az öregek ellen... A fiatalságot úgy tekintették az öregek, mint valamely tulajdonukat, amellyel rendelkezhettek... Az elnyomott fiatalság mit tehetett mást, titkos nyelvet szerkesztett arra, hogy akkor is megérthesse magát, mikor az öregek felügyelete alatt állott... Ma nincs szüksége a fiatalságnak virágnyelvre, mert – hogy úgy mondjam – kivívta függetlenségét” (Rapaics 1931: 1).

2.2.1. A szerelmi virágnyelv elterjedése Európában a 17. századra tehető, igazi fénykora, divattá válása pedig inkább csak a 18–19. századra. Ekkoriban már sorra jelennek meg a virágnyelv-könyvek, -füzetek, -kiadványok. Ahány, annyiféle virágnyelvet rögzített. Az első magyar nyelvű könyvecske 1852-ben jelent meg Pesten, Kassay Adolf munkája; terjedelme 52 kis oldal. Létezett ez idő tájt már pesti német virágnyelv, pesti magyar virágnyelv, és nem sokkal később debreceni virágnyelv-könyvecske is megjelent, ez utóbbit Szél Farkas készítette. A különféle virágnyelvek összehangolásra a szerzők nem törekedtek, hiszen minél több volt a virágnyelv, annál kevésbé lehetett kinyomozni, hogy a titkos levelezők éppen melyiket használták.

Rapaics Raymund 1931-ben megjelent munkájában három virágnyelv-könyvecske alapján összehasonlítja a hazai virágnyelv-dialektusokat. Az egyik, az időrendben is első, a Pesten, 1830-ban készült német nyelvű füzet, az *Orientalische Blumensprache*, amely már a hatodik, bővített kiadás. A másik az első magyar nyelvű, Kassay Adolf *Virágnyelv* című könyve, 1852-ből. A harmadik pedig a *Legújabb virágnyelv*, amely Debrecenben jelent meg 1870-ben, és Szél Farkas a szerzője.

Milyenek voltak ezek a virágnyelv-dialektusok, és mennyiben tértek el egymástól? Ha például a címzett *fehér orgonát* kapott, és a leányát leső mama nem tudta, melyik kulcs szerint kell értelmezni, törhette a fejét, mi is történik lányával. Mert ennek az egy virágnak is többféle jelentése volt a titkos nyelviségben. A *fehér orgona* ugyanis a pesti német virágnyelv szerint szerelmi vallomás üzenete, pontos jelentése: *Ich bin ganz der Deine*. Ugyanez a pesti magyar virágnyelv szerint a viszonzott szerelem diadalkiáltása: *Vonzalmad kietlen életemet mennyé varázsolá, e varázserő folytonos boldogságot ígér*. A debreceni virágnyelv pedig ezt tanítja a *fehér orgona* jelentéséről: *Magyar hölgynek születél, Aldd érte sorsodat!* – Vagyis az üzenet ekkor nem több, mint egy hazafias lelkű honatya lelkesedése. De például az egyszerű *babvirág* küldésének értelmezése is nagy tudomány volt! Lehetett *ártatlan vallomás* üzenete a pesti németben; de reménykeltő örömsugár Kassay könyvecskéje alapján: *A zajos élet kínai elől elvonulva, magányomban is emléked nyugtalanít*. A debreceni virágnyelv szerint pedig a *babvirág* jelentése: „*Ne tagadd!*” (Rapaics 1931: 4–6).

2.2.2. Az is látszik ezekből a részletekből, hogy a virágnyelv-könyvecskék ismerete és alkalmazása hasznos, szórakoztató **társasjáték** is volt, nem titkoltan nevelési és művelődési céllal. A virágnyelvek alkotói többnyire klasszikus vagy kortárs költeményekből szedegették össze virágkulcsukat, ezt azonban eltitkolták, vagy a versrészleteket átírták prózába, meglehetősen érzelmes és újszerű stílusban.

Például a *csalán* egyik helyen: *Távozz – irtódom tőled!*; a debreceni virágnyelvben Csokonai szavával: *Csak maradj magadnak!* Vagy a *nád* a költői debreceni virágnyelvben Vörösmarty szavaival: *A leányka gyöngé nád, / Hajlik tőled és hozzád*. A pesti szerző munkájában meg azt hirdeti: *Ingadozásod egy*

remélt boldogságot, vele egy életet semmisít meg. A piros rózsza a virágnyelvek fénykorában persze mindenütt a boldogító igent, a fehér meg a kegyetlen nemet jelenti. A liliom a tisztaságot, szüzességet; a rozmaring meg az esküvő ígérését jelképezi – ahogy ez megőrződött lényegében mind a mai napig.

A szerelem legfőbb virága ma is a *rózsza*, az érzéki vágyaktól kezdve a hűtlenségig nagyon sok mindent jelent. Ma is lehet olyan virágcsokrokat kötni, amelyekben üzenetek rejtőznek. A *dália* például az elegancia, magasztosság; az *írisz* barátságot, reményt üzen; az *orgona* az első szerelem jele, a *petúnia* pedig a harag és a neheztelésé. De mindezek ismerete ma már a virágkötészet és az illetan területére tartozik! Ma újra jelennek meg virágnyelv-könyvek, mintha a szavak nélküli kommunikáció felértékelődését jeleznék: *A legteljesebb virágnyelv és más titkos nyelvek* (Bécsi Judit szerk. 1991), *Virágnyelv és egyéb társasági titkos nyelvek*. (Fazekas 2005). Az ún. női lapok rendszeresen foglalkoznak a témával, és szép számmal találhatunk népszerű internetes címeket és rovatokat is: *Mondja el virágnyelven! A virágok nyelve; Virágnyelv*.

3. A virágnyelv gyökerei. A virágnyelv és virágszimbolika története azonban azt is mutatja, hogy a *virágnyelv* gyökerei jóval régebbiek és egyetemesebbek a most megidézett évszázadoknál. A virágnyelv ugyanis – mint láttuk – olyan jelképeken alapul, amelyek hosszú történeti folyamatban alakultak ki, és az európai titkos virágnyelvek divatjának idejére már mindenütt közkinccsé váltak. Utalhatunk keleti gyökereire, hiszen ott nagy szerepet játszott a férfiak és a szigorúan elzárt nők szerelmi közvetítésében.

3.1. Közös európai gyökereiből, a keresztény virágszimbolikát és a középkori lovagi szerelmi költészetet feltétlenül meg kell említeni. A középkori kolostori virágkultuszban és vallási életben már különleges szerepet kapott a *rózsza és a liliom*. Ezek a virágok ekkoriban fontos gyógynövények is voltak, de egyetemes jelképekké is váltak. A *rózsza* a kolostorkertek kedvelt virága lesz, és egyházi szimbólummá is válik. *A virágok virága a mártírok virága*, Krisztust, máskor Máriát jeleníti meg. Miként az Ómagyar Mária-siralom, egyben az egyik első „virágének” is örzi: *Világnak világossága, Virágok virága! Keservesen kínzatol, Vasszegekkel átveretel*. A Krisztust jelképező *rózsza* megjelenik az építészetben, a templomi bútorokon, majd a gyóntatószékeken. *Sub rosa* közölni valamit ma is annyi, mint gyónási titokként bízni a másakra valamit. És a jelkép évszázadokon át tovább hagyományozódik a népi díszítőművészetben, a népnyelvben, a népköltészetben, a dalokban, balladákban.

3.2. A *liliom* története párhuzamos a *rózsá*-éval. A *liliom* is Krisztust jelenti: *Én vagyok a mező virága és a völgyek lilioma; Mint liliom a tövisök közt, / Olyan kedvesem a lányok közt. / Mint almafa az erdő fái közt, / Olyan szerelmem a legények közt* (Énekek éneke). Majd az egyébként kedvelt gyógynövény, a *fehér liliom* a szüzesség, a tisztaság jelképe lesz. A magyar népművészetben, festészetben, falfaragásokban is gyakran megjelennek stilizált liliomok.

A *liliom* formája és elnevezése később összefonódik másik szimbolikus, igen kedvelt virágunkkal, a *tulipán*-nal. Ez utóbbi a törökök közvetítésével került Ázsiából Európába a 16. században, nagy virágdivatot, valóságos *tulpomániát* teremtve. A *tulipán* a magyar paraszti művészetben is népszerűvé vált, a tulipánmotívumot gyakorta liliomnak nevezik, amint ezt tulipános ládák, kerámiaedények díszítőelemei mutatják.

3.3. A keresztény virágszimbolika egy sajátos területe az **erkölcstan virágnyelve**. Pécsi Lukács 1591-ben írta meg ennek – németből átvett – magyar változatát: *Az keresztyén szüzeknek tisztességes koszorúja, melyben minden, ő jószágos erkölcsük az közönséges virágok által kijelentetnek és képeztetnek*. A leánygyermek tanulságára írott könyvecske a keresztény szűzhöz méltó virágkoszorút ismerteti. Középkori eredetű benne a növények minden lehetséges tulajdonosságának allegorikus értelmet tulajdonító virágszimbolika. Pécsi ebben a munkájában húsz virágot sorol fel, ezekhez társítja a virágok erkölcsi jelentését. Például a *kankalin*: az isten ígéjéhez és szolgálatjához való jó kedv és szeretet; a *majoranna*: hálaadás; a *kövirózsa*: szüleikhez való szükséges tisztelet; a *levendula*: megalégedés és takarékoság; a *rózsa*: szemérmesség és tökéletesség.

3.4. A virágénekek a szerelmi dal legelterjedtebb, mindennapibb műfajai ebben a korban. Az elnevezés ugyancsak a *virágnyelv* szimbolikájára utal. Szerzőik szerelmi-erotikus témájukat virágokkal, virágok üzenetével fejezték ki. Megítélésük nem volt olyan pozitív, mint ma gondoljuk. Parlagibb, gunyorosabb fajtáik mellett a komoly érzéseket tolmácsoló finomabb változatait is hosszú ideig *hítség*-nak, *ganaj*-nak tartották. „Képes beszédöket, poézisukat” a bibliafordító Sylvester János méltatta elsőként. *A soproni virágének* (1490) kétsoros szerelmidal-töredék: *Virág, tudjad, tüled el kell mennem, / És teéretted gyászba kell öltözmem!* A virágének-poézis legnevesebb képviselője Balassi Bálint volt, akinek tematikája, stílusfordulatai, képei később is vissza- visszatérnek a magyar költészeti hagyományban.

A virágénekek tovább éltetik a későbbi századokban is a szimbolikus nyelvhasználatot, például ilyen, kéziratban megmaradt, mára szinte népdallá folklorizálódott dalváltozatban: *Áll előttem egy virágszál: / Örvedetes liliomszál; / Pillangó, akire rászáll; / Én életem egy virágszál. Áll előttem szép violám. // Rózsaszínű szép Ilonám; / Kegyes tekintető rózsám / Gyönyörűséges violám. // Akkor léssen vígasságom, / Rózsa orcádat ha látom; / És édesen csókolgatom, / Akkor léssen ujulásom.*

4. Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy az idézett dallal tulajdonképpen visszajutottunk kiindulópontunkhoz. A *virágnyelv* a gondolatoknak és érzelmeknek virágok által való képletes kifejezése. A virágnyelv, ha titkos, rejtett funkciójára ma már nincs is szükség, ott van mindennapi nyelvünkben, közkinccsé vált dalainkban, a Bibliában és költészetünkben. Bármikor feleleveníthető. Poézisára,

képszerűségére, közvetettségére esetleg még újra felfigyelhet a mai, rejtőzködni már nem kényszerülő ifjúság.

A virágnyelv és a virágszimbolika sajátossága az is, hogy többféleképpen értelmezhető. A virágnyelvű üzeneteknek többféle magyarázatuk lehetséges: szó szerinti, szimbolikus, allegorikus, morális, erotikus, szinkron, történeti stb. Örömet, bánatot jelenítenek meg egyszerű nyelven, költői hatású nyelvi képekkel, metaforákkal, hasonlatokkal telítve. Ősi alakzatok – ismétlések, ellentétek, betűrímek, fokozások – teszik őket könnyen tanulhatóvá, memorizálhatóvá, marandóvá.

Irodalom

Bécsi Judit szerk. 1991. *A legteljesebb virágnyelv és más titkos nyelvek*. IKVA Kiadó, Budapest.

Fazakas István 2005. *Virágnyelv és egyéb társasági titkos nyelvek*. Fekete Sas Kiadó, Budapest.

Magyar Néprajzi Lexikon, 1977–1982. Akadémiai Kiadó, Budapest. I–V. *rózsa*: IV. 379–381; *liliom*: II. 454–455; *tulipán*: V. 362–364.

Pajor István: *Titkos szerelem, vagyis Napkeleti virágnyelv, melly a virágoknak, füveknek s fáknak a napkeleti nemzeteknél bevett jelentéseit oktatja*. Győr, 1833.

Pécsi Lukács 1591: *Az keresztyén szüzeknek tisztességes koszorója, melyben minden, ő jóságos erkölcsük az közönséges virágok által kijelentetnek és képeztetnek*. Nagyszombat.

Rapaics Raymund 1931. A magyar virágnyelv. *Ethnographia* XLII. évf. 1. szám. 1–12. *rózsa*: IV. 379–381; *liliom*: II. 454–455; *tulipán*: V. 362–364.

Cs. Jónás Erzsébet

A frazeologizmusok fordításstilisztikája Mihail Solohov Csendes Don című regényének magyar szövegváltozatában

A műfordítás stilisztikai normája

Konvencionális értelemben a fordítási normát úgy értelmezhetjük, mint az eredeti mű és a fordítás szövegbeli közelségének maximumát. A fordításnak azt a tulajdonságát tételezzük fel eközben, hogy teljes értékűen tudja helyettesíteni a